

M E S N E D

İlahiyat Araştırmaları Dergisi
The Journal of Theological Studies

ISSN 2667-7075 | e-ISSN 2687-3605

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mesned>

Cilt/Vol. 15, Sayı/Issue 2, Aralık/December 2024

Arap Dilindeki 'Rabbu'l-Âlemîn' Terkibinin Geçtiği Kur'ân Âyetlerinde Muhteva-Muhatap Kurgusu

The Phrase of the 'Rab Al Alameen' in the Arabic Language and the Content-Addressee Composition in the Verses of the Qur'an in which this Phrase is Mentioned

10.51605/mesned.1550153

Aladdin GÜLTEKİN

0000-0003-2302-7452 aladdingultekin@karabuk.edu.tr

Doç. Dr., Karabük Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı

Assoc. Prof. Dr., Karabuk University, Faculty of Islamic
Sciences Department of Arabic Language and Rhetoric

Araştırma Makalesi

Research Article

Geliş Tarihi: 14.09.2024

Date of Submission: 14.09.2024

Kabul Tarihi: 22.11.2024

Date of Acceptance : 22.11.2024

Yayın Tarihi: 31.12.2024

Date of Publication: 31.12.2024

Benzerlik Taraması: Evet, Turnitin

Plagiarism Checks: Yes, Turnitin

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Conflicts of Interest: The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Ethical Statement: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BYNC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Copyright & License: Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Atıf/Citation: GÜLTEKİN, Aladdin. "Arap Dilindeki 'Rabbu'l-Âlemîn' Terkibinin Geçtiği Kur'ân Âyetlerinde Muhteva-Muhatap Kurgusu / The Phrase of the 'Rab Al Alameen' in the Arabic Language and the Content-Addressee Composition in the Verses of the Qur'an in which this Phrase is Mentioned". *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi/The Journal of Mesned of Theological Studies* 15/2 (2024), 111-129. <https://10.51605/mesned.1550153>

The Phrase of the 'Rab Al Alameen' in the Arabic Language and the Content-Addressee Composition in the Verses of the Qur'an in which this Phrase is Mentioned

Summary: One of the many terms that the Islamic religion has added to semantic world of human. through the Qur'an is the Lord of the worlds (al Rab al Alameen). This is a special noun phrase which is formed by two names that have their own meaning. This phrase is mentioned in forty-two verses. But not every one of them is related to Allah. They refer to both Allah and His creatures. This study first discusses comprehensively the use of the phrase in the Qur'an both in its dictionary meaning and as a term. Later, the verses in which these are mentioned were examined in terms of content and addressee and were subjected to evaluation under nine headings. This study analyses the use of the name, which means the Lord of all beings except his own person, in the Qur'an in order to contribute to the correct understanding of it. The Quran, which was revealed to Muhammad (peace be upon him) in Arabic, contains many names and compositions. In order to understand the Quran correctly, it is very significant to know the meaning and usage of each word. To this end, dictionaries should first be looked at for the meanings of the words, and then the verses in which those words appear in the Quran should be listed. Afterwards, the contributions of these words to the meanings of the verses should be evaluated. This study has researched the phrase "al Rab al Alameen". It is a noun phrase consisting of two nouns, the Lord (Rabb) and the worlds. Each has its own dictionary meaning. The noun phrase is also a term. However, when the word "Rab" is paired with another word other than the word "worlds", it becomes the word that expresses a new state or profession related to the creature. It is known that Rabb is used to mean "trainer, master" and universe is used to refer to all types of intelligent beings except Allah. The phrase "al Rab al Alameen" is mentioned in forty-two verses in the Quran. Identifying the word-meaning and content-addressee relationships in the verses where this term is used is important in terms of comprehending the contribution of the term to our understanding the Quran. The name Rab is directly attributed to Allah in 962 places in the Holy Quran. It is also used in one verse for the king of Egypt in the sense of "ruler." In four verses, it is seen that Pharaoh uses the word Rab five times to express his claim of divinity. The word Rab has irregular plurals such as رَبُّوْب, رَبُّوْبَاب, رَبُّوْبِي. Among these plurals, erbâb (أَرْبَاب) is used in four verses to condemn taking someone other than Allah as a lord. The word Rab is the most used divine name in the Quran after the word Allah. The attributes of the name Rab includes compassion, mercy and making others live by evolving. All conscious beings in the universe are affected by the attributes of the Rab. In short, the name Rab refers to the Lord's actual involvement in the worlds. The word Rab as an adjective means building and developing something step by step. It has such meanings as "the one who watches over, protects, educates, manages, owns, reforms, develops, gives blessings, the deity", and when it is used about Allah the Almighty. The name Rab in the sense of "owner" can also be used for people, but it should be used in a phrase as in the case of "rabbu'd-dâr" (the host) to indicate that it has a limited and relative meaning. We have used in this study the framework of the 'Content - Addressee' structure which corresponds to the content and purpose in the verses that included the phrase al Rab al Alameen. When the findings of this study are brought together under the headings, they do not leave much room to say. When the verses are mentioned under the titles, they are mentioned in accordance with the order in which they appear in the Holy Quran, as a result the harmony between the verses in the narrative disappears. The content and addressees that are mentioned in the verses where the term al Rab al Alameen is used are listed here under the following titles.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Quran, The Lord, Universe, Rab Al Alameen.

Arap Dilindeki 'Rabbu'l-Âlemîn' Terkibinin Geçtiği Kur'ân Âyetlerinde Muhteva-Muhatap Kurgusu

Öz: İslâm dininin Kur'ân'la birlikte insanın anlam dünyasına kattığı sayısız terimden bir tanesi "Rabbu'l-âlemîn" ismidir. Bu isim kendilerine has manası bulunan iki ismin isim tamlaması olarak oluşturduğu terkiptir. Bu terkip Kur'ân'da kırk iki âyette geçmektedir. Ancak tamamı Allah ile alakalı değildir. Bu çalışmada Allah ve mahlûkatı ile ilgili olan bu terkinin her iki cüzü gerek sözlük gerekse terim anlamıyla kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Daha sonra bunların geçtiği âyetler muhteva ve muhatap açısından incelenmiş ve dokuz başlık altında değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Kendi zâtı dışında kalan bütün varlıkların Rabbi anlamındaki ismin, doğru anlaşılmasına katkı sağlamak amacıyla Kur'ân'daki kullanımını üzerine yapılmış bir tahlil çalışmasıdır. Allah Teâlâ tarafından Hz. Muhammed'e (s.a.v) Arapça olarak indirilen Kur'ân, pek çok isim ve terkip içermektedir. Kur'ân'ı doğru anlamak için her kelime ve terkinin anlam ve kullanımını doğru bilmek, oldukça önemlidir. Bu amaca ulaşmak için önce öğrenilecek kelimelerin anlamları için lügatlere bakılmalı, daha sonra o kelimelerin Kur'ân'da geçtiği âyetler tespit edilmelidir. Son aşamada bu kelimelerin bulunduğu âyetlerdeki manalara yapmış oldukları katkılar değerlendirilmelidir. Rab ve âlem isimlerinin kendi sözlük anlamları bulunmakla birlikte terim anlamı da bulunmaktadır. Ancak "Rab" ismi âlemîn kelimesinin dışında başka bir kelime ile terkip oluşturduğunda mahlûkatla alakalı yeni durum veya mesleği ifade eden sözcük olmaktadır. Rab "terbiye eden, efendi" anlamında, âlem ise Allah dışında bütün akıllı varlık türleri için kullanıldığı bilinmektedir. "Rabbu'l-âlemîn" lafzı Kur'ân'da kırk iki âyette zikredilmektedir. Bu terimin geçtiği âyetlerde lafızmana ve muhteva-muhatap ilişkisini tespit etmek Kur'ân'ı anlamaya katkısı için önemlidir. Kur'ân'ı Kerîm'de 962 yerde Rab ismi, doğrudan Allah'a nispet edilmektedir. Ayrıca bir yerde "hükümdar" manasında Mısır meliki için, dört âyette beş defa Firavun'un kendisi hakkında tanrılık iddiasıyla kullandığı görülmektedir. Rab kelimesinin رَبُّوَاب, رَبُّوَاب veya رَبُّوَاب şeklinde düzensiz çoğulları vardır. Bu çoğullardan erbâb (أرباب), dört âyette Allah'tan başkasının rab edinmenin kınanması amacıyla geçmektedir. Kur'ân'ı Kerîm'de Allah lafzından sonra ilâhî isim olarak en çok kullanılan Rab kelimesidir. Terimin içerdiği şefkat, merhamet ve tekâmül ettirerek yaşatma faktörleri, evrendeki bütün şuurlu varlıkları kapsamaktadır. Rab ismi Allah'ın âlemlere yönelik fiilî tutumlarına işaret etmektedir. Sıfat gibi kullanılan, bir şeyi aşama aşama inşa edip geliştiren manasındaki rab ismi, hepsi de Allah Teâlâ hakkında olmak üzere "gözetip koruyan, terbiye eden, idare eden, mâlik, ıslah eden, geliştiren, nimet veren, mâbud" gibi anlamlara gelmektedir. Rab ismi "sahip" anlamında insanlara da nispet edilebilir, ancak sınırlı ve nisbî bir anlam belirtmesi için "rabbu'd-dâr" (ev sahibi) gibi tamlama halinde kullanılmalıdır. Rabbu'l-âlemîn terkibinin geçtiği âyetlerde içerik ve amaca karşılık gelen "muhteva muhatap" kurgusu çerçevesinde yapılan tespitlerimiz, anlamlarına göre oluşturduğumuz başlıklar altında zikredildiğinde çok fazla söz söyleme imkânı bırakmamaktadır. Âyetler başlıklar altında zikredilirken Kur'ân-ı Kerîm'de geçtiği sıraya uygun zikredildiği için anlatımda âyetler arasında kompozisyon uyumu görülmemektedir. Sıralanan başlıklar altında Rabbu'l-âlemîn teriminin geçtiği âyetlerdeki muhteva ve muhataplar belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Kur'ân, Rab, Âlem, Rabbu'l-Âlemîn.

Giriş

Allah Teâlâ tarafından Resûlü Hz. Muhammed'e Arapça olarak indirilen ve bize tevatür yoluyla ulaşan Kitâb-ı Mübin Kur'ân, pek çok isim ve terkip içermektedir. Her kelime ve terkinin anlamını ve kullanımını doğru bilmek, Kur'ân'ı doğru anlamak için oldukça önemlidir. Bu amaca ulaşmak için ilk önce kelimelerin anlamları için lügatlere bakılmalı, sonra o kelimelerin Kur'ân'da geçtiği âyetler tespit edilmelidir. Son aşamada bu kelimelerin zikredildiği âyetlerdeki manalara yapmış oldukları katkıları tespit etmek için karşılaştırma yaparak incelemek önemlidir. Araştırmasını yaptığımız "Rabbu'l-âlemîn" terkihi iki isimden oluşarak terim anlamı kazanmış bir izafet terkihi (isim tamlaması)dir. Terkinin her bir cüzünün kendi sözlük anlamlarının yanında farklı ilim dallarında kullanılan terim anlamları da bulunmaktadır. Ancak bu iki isim "Rabbu'l-âlemîn" şeklinde terkip oluşturduğunda belli bir konu, alan veya meslekle ilgili varlıkları, durumları, olayları karşılayan belirli ve özel bir anlamı olan sözcük (terim) olmaktadır. "Rabbu'l-âlemîn" terkihiinde yer alan; Rab (Rabb) "çekip çeviren, terbiye eden, efendi" anlamında, müfredi âlem olan "âlemîn" lafzı ise genellikle akıllı varlıklara delalet etse de Allah'ın (c.c.) dışında kalan bütün varlık türleri için kullanıldığı bilinmektedir.¹

Çalışmamızın başlığı ile uyumlu ülkemizde herhangi bir akademik çalışma tespit edilememekle birlikte Rabbu'l-âlemîn terkihinin bir cüzü olan "âlem" terimi ile alakalı olarak ülkemiz sınırları içinde, Muhammet Karaosman tarafından çalışılmış *Vahiy Sürecinde Alem Kelimesinin Semantik Tahlili*² ve Nahide Karagöz tarafından çalışılmış *Kurân-ı Kerim'de Âlem Kavramı*³ isimli yüksek lisans tezleri bulunmaktadır. Ayrıca, Erkan Yar tarafından kaleme alınmış *Kurân'da "Âlemîn" Sözcüğünün Toplumdilbilim Açısından Çözümlemesi*⁴ ve Zekeriya Pak tarafından yazılmış *"Âlemîn" Kelimesinin Kurân'daki Anlamı Üzerine*⁵ isimli makaleler bulunmaktadır. Ancak, daha önce yapılmış bu dört bilimsel çalışma, bu makalenin başlığı ile kısmen alakalı görülmektedir.

Kur'ân'da kırk iki âyette⁶ zikredilen "Rabbu'l-âlemîn" lafzının isim tamlaması olarak geçtiği âyetlerde lafız-mana ve muhteva-muhatap ilişkisini ortaya koymak Arap diline katkı açısından önemlidir. İzafet terkihi şeklinde olan bu lafızda, tamlayan (muzaf) Rab, tamlanan (muzâfun ileyh) ise "âlemîn" kelimelerinin yer aldığı görülmektedir. Öncelikle bu iki kelimenin ayrı ayrı lafız ve manaları üzerinde gerekli araştırma ve izahlar yapıldıktan sonra terkip olarak geçtiği âyetlerdeki muhteva muhatap kurulumuna cevap aranacaktır.

1. Arap Dili Bakımından Rab İsmiinin Lafız-Mana Kurgusu

Kur'ân'ı Kerim'de Rab kelimesi, 962 yerde doğrudan Allah'a (c.c.) nispet edilmektedir Ayrıca Hz. Yûsuf zamanındaki Mısır meliki için "hükümdar" manasında dört âyette beş defa,⁷ bir âyette Hz. Mûsâ

¹ Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdirrahman b. Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsiri Kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-İlmiyye, 1422), 1/67.

² Muhammet Karaosman, *Vahiy Sürecinde Alem Kelimesinin Semantik Tahlili* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

³ Nahide Karagöz, *Kurân-ı Kerim'de Âlem Kavramı* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009).

⁴ Erkan Yar, "Kurân'da 'Âlemîn' Sözcüğünün Toplumdilbilim Açısından Çözümlemesi", *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 8/2 (Kasım-2016), 16.

⁵ Zekeriya Pak, "'Âlemîn' Kelimesinin Kurân'daki Anlamı Üzerine", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2009).

⁶ el-Fâtiha 1/1; el-Bakara 2/131; el-Mâide 5/28; el-En'âm 6/45, 71,162; el-A'râf 7/54, 61, 67, 104, 121; Yûnus 10/10, 37; el-Hicr 15/70; eş-Şuarâ 26/16, 23, 47, 77, 97, 109, 127, 145, 164, 180, 192; en-Neml 27/8, 44; el-Kasas 28/30; es-Secde 32/2; es-Sâffât 37/87, 182; ez-Zümer 39/75; Gâfir 40/64, 65, 66; Fussilet 41/9; ez-Zuhuruf 43/46; el-Câsiye 45/36; el-Vâkia 56/80; el-Haşr 59/16; el-Hâkka 69/43; et-Tekvîr 81/29; el-Mutaffifîn 83/6.

⁷ Yûsuf 12/23, 41, 42, 50.

zamanındaki Firavun'un kendisi hakkında tanrılık iddiasında bulunduğu⁸ bir âyette ise Allah'tan (c.c.) başka rab aranmaması gerektiği⁹ vurgulanırken zikredilmiştir.¹⁰

İzafet tamlaması şeklinde gelen bu ifadedeki her bir cüzün sırasıyla 'رَبِّ ب' ve 'عَل م' harfleriyle iştikak bağlantısı bulunmaktadır. İki isimden oluşan bu terkinin her birisinin lügat ve ıstılah manalarına değinmenin konunun anlaşılması için faydalı olacağı düşünülmektedir.

1.1. Sözlükte 'Rab' Lafızı

Sözlükte Rab, efendi/sahip anlamına gelmektedir. Nasıl ki *nemme-yenummu* fiilinin ism-i fâili *nemmun* ise Rab (الرَّبِّ) lafzı da *rabbe-yerubbu* fiilinin anlamca ism-i fâilidir. Ayrıca, رب, fiili müteaddi olup, sülasi olarak Cevherî'nin (öl. 400/1009'dan önce) Safvân b. Umeyye'den (öl. 41/661 [?]) naklettiği "Havazinli bir adam tarafından yetiştirilmektense Kureyşli bir adam tarafından yetiştirilmeyi tercih ederim." sözünde geçtiği üzere 'yetiştirilmek', رَبِّ فَلَانٌ وَوَدُّهُ "Falanca çocuğunu yetiştirdi terbiye etti." anlamında kullanılmaktadır.¹¹ Rab kelimesinin رَبِّ أَرْبَابٌ veya رَبُّوبٌ, رَبِّ أَرْبَابٌ şeklinde mükesser çoğulları vardır.¹² Bunlardan erbâb (أَرْبَابٌ) çoğulu dört âyette¹³ birden fazla rab edinmenin kınanması çerçevesinde geçmektedir.

Rab lafzı 'رَبِّ كُلِّ شَيْءٍ' "her şeyin sahibi"¹⁴ anlamında sadece Allah (c.c.) için kullanılan bir isim¹⁵ olsa da kaynaklarda geçtiği üzere Câhiliye döneminde nadir olarak Arap melikler için de şiirde kullanımına rastlanılmaktadır.¹⁶ Bu رَبِّ الرَّبِّ kelimesi izafetten soyutlandığında sadece Allah (c.c.) için kullanılsa da çoğunlukla "...in sahibi/Rabbi/mudebbiri" anlamında izafetli şekilde de kullanıldığı görülmektedir. Muzâfun ileyh ise oranlanabilir, dönüştürülebilir veya yetiştirilebilir özellikte olmalıdır.¹⁷

⁸ en-Nâziât 79/24.

⁹ el-En'âm 6/164.

¹⁰ Bekir Topaloğlu, "Rab", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 207), 34/372.

¹¹ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Mehdî Mahzûmî-İbrâhim es-Semârrâî (Kahire: Mektebetu'l-Hilâl, ts.), 8/256; Ebûbekir Muhammed b. Hasan İbn Dureyd, *Cemheretu'l-luga*. thk. Remzî Munir Baalbekkî (Beyrut: Dâru'l-İlm, 1987), 1/67; Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *eş-Şihâhu tâci'l-luga ve şihâhu'l-'Arabîyye*. nşr. Ahmet Abdulgâfur Attar (Beyrut: Dâru'l-Melâyîn, 1987), 1/130; Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: y.y., ts), 1/399; Ebû'l-Kasım Huseyin b. Muhammed. er-Râgıb. el-İsfehânî, *Tefsîru'r-Ragıb el-İsfehânî*, thk. Muhammed Abdulazîz Besyûnî (Tanta: Kulliyetu'l-Âdâb, 1999), 1/54; Ebû'l-Kâsım Muhmûd b. Umerb. Ahmed ez-Zamahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmiği't-tenzil*. thk. Mustafa Huseyn Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî,1987). 1/15.

¹² Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed b. Beşşâr Ebû Bekr el-Enbârî, *ez-Zâhir fi me ânî kelimâti'n-nâs*, thk. Hâtem Sâlih ed-Dâmin (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1992), 2/82.

¹³ Âl-i İmrân 3/64, 80; et-Tevbe 9/31; Yûsuf 12/39.

¹⁴ el-En'âm 6/164.

¹⁵ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 8/256; Muhammed b. Ahmed b. el-Ezherî el-Herevî. *Tehzîbu'l-luga*. thk. Muhammed Avd Murîb (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Turâsi'l-Arabî, 2001), 15/128; Ebu'l-Kâsım İsmâil b. Abbâd b. el-Abbâs et-Tâlekânî (Sâhib b. Abbâd), *el-Muhît fî'l-luga*. thk. Muhammed Hasan âli Yâsîn (Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1994), 10/211; Ebû'l-Hasan Ali b. Sîde, *Kitâbu'l-muhkem ve'l-muhîti'l-azam*. thk. Abdulhamid Hindâvî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000), 10/236; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1/399.

¹⁶ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'ayn*, 8/256; Cevherî, *eş-Şihâhu tâci'l-luga*, 1/130; Ebû Hilâl el-Askerî-Nuruddîn b. Nimetullah el-Cezâirî, *Mucemu'l-furûki'l-lugaviyyeti'l-hâvî li kitâbi'l-Askerî ve'l-Cezâirî*, thk. Beytullah Bayat (Kum: Muessesetu'n-Neşri'l-İslâmî, 1412), 417; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1/399.

¹⁷ Askerî-Cezâirî, *Mucemu'l-furûki'l-lugaviyyeti'l-hâvî li kitâbi'l-Askerî ve'l-Cezâirî*, 417; Mahmûd b. Ebî'l-Hasen b. Huseyn en-Nisâbûrî, *Bâhiru'l-burhân fî maânî muşkilâti'l-Kurân*, thk. Suâd Bintu Sâlih (Mekke: Câmîatu Ummi'l-Kura, 1998), 1/6; Cemaluddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrezzak el-Mehdî, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, 1422), 1/18.

1.2. Arap Dili Âlimlerine Göre “Rab” İsmi

Kur’ân’ı Kerîm’de ilâhî isim olarak Allah (c.c.) lafzından sonra en çok kullanılan Rab kelimesinin, geçtiği âyetlerden anlaşıldığı üzere içerdiği merhamet, şefkat ve tekâmül ettirerek yaşatma faktörleri (rubûbiyyet), resullerden münkirlere kadar evrendeki bütün şuurlu varlıkları kuşatmaktadır. İlâhî sıfatların bütüne şamil olduğu kabul edilen Allah (c.c.) lafzı, bir bakıma O’nun zâtî ulûhiyetine, rab ismi ise O’nun mahlûkat âlemine yönelik sergilediği fiilî tecellilerine işaret etmektedir.¹⁸

Öncesinde Taberî’nin (öl. 310/923) eserinde zikrettiği ve Ezherî’nin (öl. 370/980) İbnu’l-Enbârî’ye (öl. 328/940) dayandırdığı görüşe göre Rab lafzı munsarîf olup, mâlik (sahip olan), seyyid (itaat edilen efendi), muslih (doğrultan, düzelten) olmak üzere üç anlamda kullanılmaktadır.¹⁹

İbn Faris el-Kazvîni’nin (öl. 395/1004) *Mucmelu’l-luga* adlı eserinde er-Rabb lafzı için ‘hâlık’ (yaratıcı) anlamını zikrettiği görülmektedir.²⁰

Râgıb el-İsfahânî (öl. 502/1108) bazı muhakkiklere dayandırdığı görüşlerine göre Yüce Allah’ın: “... *Ey insanlar, Rabbinizden korkun...*”²¹ sözü ile: “*Ey iman edenler, Allah’tan korkun ...*”²² sözlerindeki ‘*Ey insanlar-Ey iman edenler*’ arasındaki hitap farkını şöyle açıklamıştır. “*Bütün insanlara hitap ettiği yerde, bilme ve hayal etmede ortak oldukları için onları nimetlerini görerek kendisinden korkmaya teşvik etmiş, Müminlere hitap ettiği yerde, onlara kendisinden aracısız olarak korkmaları gerektiğini buyurmuştur.*”²³

Nîsâbûrî’ye göre (öl. 553/1158) okların saklandığı bez parçasına rabâbe veya rabbe (رَبَابَةٌ أَوْ رِبَابَةٌ) denilmesinden hareketle Rab’in anlamının “koruyucu” manasına gelmesi de mümkündür.²⁴

Daha çok sıfat gibi kullanılan, olması gereken noktaya kadar bir şeyi aşama aşama inşa edip, geliştiren manasındaki rab ismi, tamamı Allah Teâlâ hakkında olmak üzere “terbiye eden, idare eden, mâlik, seyyid, ıslah edip geliştiren, gözetip koruyan, nimet veren, mâbud” gibi anlamlara gelmektedir.²⁵

Günümüzde bazı âlimler rab isminin “sahip” anlamında insanlara da nispet edilebileceğini, ancak sınırlı ve göreceli bir anlam ifade etmesi için “rabbu’d-dâr” (ev sahibi) gibi isim tamlaması şeklinde kullanılması gerektiğini belirtmişlerdir.²⁶

Kur’ân’da bu ismin yer aldığı “Rabbi, Rabbenâ” ile başlayan niyazlarda âyetlerin muhtevalarına bakıldığında ilâhî inâyetin tekrarlandığı ve bu inâyet iklimine davet yapıldığı görülmektedir. Kulların Allah’a (c.c.) yöneltilen talepleri sanki anne şefkatini andıran ilâhî inâyet lütuflarıyla karşılanmaktadır. Genelde kâinata özeldir insana yönelik olan Rab isminin, başta Rahman, Rahîm, Gafûr, Vedûd, Mâliku’l-Mülk ve Rezzâk olmak üzere Allah’ın (c.c.) sıfatlarından birçoğu ile anlam dengeleme ve tamamlama alakası bulunmaktadır.²⁷

¹⁸ Topaloğlu, “Rab”, 34/372

¹⁹ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi’u’l-beyân an tevil âyi’l-Kurân*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Mekke: Dâru’t-Terbiyye ve’t-Turâs, tsz.), 1/141-142; Ezherî, *Tehzîbu’l-luga*, 15/128.

²⁰ Ahmed b. Faris b. Zekerîyya el-Kazvîni. *Mucmelu’l-luga*. thk. Zuheyr Abdulmuhsin Sultan. (Beyrut: Muesse-setu’r-Risâle, 1986), 370.

²¹ en-Nisâ 4/1.

²² el-Bakara 2/278.

²³ İsfahânî, *Tefsîru’r-Ragîb el-İsfahânî*, 1/54.

²⁴ Nîsâbûrî, *Bâhiru’l-burhân fi ma’âni muşkilâti’l-Kur’ân*, 1/6; Mahmûd b. Ebî’l-Hasen b. Huseyn en-Nîsâbûrî, *Îcâzu’l-Beyân an ma’âni’l-Kur’ân*, thk. Hanîf b. Hasan el-Kasîmî (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1415), 1/58.

²⁵ Topaloğlu, “Rab”, 34/372

²⁶ Topaloğlu, “Rab”, 34/372

²⁷ Topaloğlu, “Rab”, 34/373.

2. Âlem İsminin Lafız-Mana Kurgusu

Kur'ân'ı Kerîm'de âlem ismi, özelde insanlar topluluğunu, genelde kâinatı ifade etmek için hepsi de "âlemîn" şeklinde çoğul olarak yetmiş üç defa zikredilmiştir.²⁸ Burada önce âlem kelimesinin lafız kurgusu daha sonra mana kurgusu üzerinde durulması konunun anlaşılması açısından önem taşımaktadır.

2.1. Sözlükte Âlem Lafzı

Sözlükte "ع ل م" harfleri cehaletin zıttı olup muteaddi olarak '... 'ini/şeyi bilmek' anlamında عِلْمٌ şeklinde dördüncü babdan gelmektedir. وعليم وعلامة، وعلامة، وعلامة، وعلامة "Çok bilen, çok bilgili, her daim bilici adam" sıfatları bulunmakla birlikte علامة kelimesinin sonundaki "ha" (هـ) harfi anlamı vurgulama için getirilmiştir.²⁹ Fiil، علمته تعليماً cümlesinde görüldüğü üzere افعال ve تفعيل bablarında iki mefûl almaktadır. İbn Manzûr (öl. 711/1311) *Lisânu'l-'Arab* adlı eserinde İbnu's-Sikkât'e (öl. 244/858) dayandırarak bu fiil birinci babdan gelirse عَلِمْتُ شَفْتَهُ "Dudağımı yardım (belli olması için)" anlamında ve mastarının العلمُ olduğunu zikretmiştir. Şâyet ikinci babdan gelirse "alamet koymak, belirteç koymak vb." anlamları için kullanılmaktadır.³⁰

Araplar üst dudağı yarılmış olan bir kimse için dikkat çekmesi ve görünür olması sebebiyle الْعَلْمُ ismini kullanmaktadırlar. Ayrıca، قوم عُلْمٌ dediklerinde 'bilinen bir halk' anlaşılmaktadır.³¹

Ayrıca, onlar göz önünde bulunan belirgin ve görülmemesi imkânsız yüksek dağlar için de الْعَلْمُ ifadesini kullanmaktadırlar. Askerlerin altında toplandığı bayrak, giysinin ayırt edilmesi için üzerindeki numara vb. belirteçler, yol gösteren işaretler ile herhangi bir şeyi belirtmek için kullanılan göstergeler Araplar tarafından الْعَلْمُ olarak adlandırılmaktadırlar.³²

Halîl b. Ahmed el-Ferahidî (öl. 175/791), âlem kelimesinin çoğulunun "âlemûn" olduğunu belirtmektedir.³³ Ancak akıl sahibi olmayan varlıkları ifade etmek için العالم kelimesinin عَوَالِمٌ şeklinde cem-i mükesseri bulunmakla birlikte³⁴ bu çoğul sığıması Kur'ân-ı Kerim'de geçmemektedir.

Ezherî *Tehzîbu'l-luga* adlı eserinde العالم isminin حَاتَمٌ ve طَائِعٌ gibi فَاعِلٌ üzere geldiğini belirtmektedir.³⁵

Rabbu'l-âlemîn" terkibinin ikinci cüzünü oluşturan عَالِمِينَ "âlemîn lafzı عَالِمٌ isminin cemisi olup kelime irab alametlerini harf ile almaktadır. Âlem ismi رَبِّ ismine çoğul sığa ile muzafun ileyh olduğunda çoğulluk alameti olan vâv "و" harfi, cerr alameti olan "ي" harfine dönüşmektedir. İrabını kısaca verecek olursak: Ref konumunda، هُوَ لَاءِ عَالِمُونَ، nasb konumunda: رَأَيْتُ عَالِمِينَ، cerr konumunda: أَسَلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالِمِينَ örnekleri verilebilir. Burada görüldüğü üzere ref hali vâv, nasb ve cer hali ise yâ' harfi ile olmaktadır. Sondaki nûn harfi ise cemi nûn'u olduğu için fetha hareke almaktadır.³⁶

²⁸ Süleyman Hayri Bolay, "Âlem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/357.

²⁹ Ferâhidî, *Kitâbu'l-'ayn*, 2/ 152.

³⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 12/419.

³¹ Ferâhidî, *Kitâbu'l-'ayn*, 2/ 152.

³² Ferâhidî, *Kitâbu'l-'ayn*, 2/ 153; Cevherî, *eş-Şihâhu tâci'l-luga*, 5/ 1990-1992; Sâhib b. Abbâd, *el-Muhît fi'l-luga*, 2/59.

³³ Ferâhidî, *Kitâbu'l-'ayn*, 2/ 153.

³⁴ Cevherî, *eş-Şihâhu tâci'l-luga*, 5/ 1991; Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdilkâdir er-Râzî, *Muhtaru's-Şihâh*, Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1999.), 217; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 12/420.

³⁵ Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 2/252.

³⁶ Ebû'l-Hasan el-Mucâşî el-Ahfaşî'l-Vusta, *Meânî'l-Kur'ân*, thk. Hudâ Mahmûd Karâa (Kahire: Mektebetu'l-Hanî, 1990), 1/13-15; Zeccâc, *Meânî'l-Kur'ân ve İrabuh*, 1/45.

2.2. Arap Dili Âlimlerine Göre Âlem İsmi

Halîl b. Ahmed, *âlem* kelimesinin önce “insanlar” sonra yaratılanlar en sonunda yaratılmışların tamamı için kullanıldığını açıklamaktadır.³⁷

Mukâtil b. Süleymân (öl. 150/767), Rabb kelimesine Furkân sûresi birinci âyetini “*Âlemlere uyarıcı olsun diye kuluna (Muhammed’e) Furkân’ı indiren (Allah), ne yücedir.*”³⁸ delil getirerek, âlemîn lafzına insanlar ve cinler izahı yapmaktadır.³⁹ Onun bu görüşü İbn Abbâs ile örtüşmektedir. Daha sonra bu görüşü, Halil b. Ahmed, Ezherî, gibi dil âlimleri paylaştığı anlaşılmaktadır.

İbn Fâris, *Mu’cemu mekâyîsi’l-luga* adlı eserinde her yaratılan türün, kendi içinde bir alâmet ve ilim olduğunu ve bazılarının bir araya gelme ve topluluk oluşturma özelliğinden dolayı âlem ismiyle adlandırıldığını belirtmektedir.⁴⁰

Hadis âlimi Abdurrezzak’ın (öl. 211/826) Mamer’den (öl. 209/824) rivâyet ederek⁴¹, Ebû Hilâl el-Askerî (öl. 400/1009), *el-Furûku’l-lugaviyye* adlı eserinde herhangi bir zaman diliminde içinde yaşayan insanların, âlem olduğunu belirtmektedir. Bazı âlimler ise insanların benzetme yolu “küçük âlem” (العالم الصغير) olduğunu nakletmektedir.⁴² Askerî, âlimlerin herhangi bir sınırlama yapmadan, her devrin içinde bulunan şeylerin âlem oluşunu ifade etiklerini, bu yaklaşıma binaen dünya ve üzerinde yaşayan insanları, ‘el-âlemu’s-suffî’, dünya ve üstündekileri yani semayı ‘el-âlemu’l-ulvî’ şeklinde nitelediklerini belirtmektedir.⁴³ Bazı âlimlere göre âlem insanları, melekleri ve cinleri içine alan muhtelif varlıklar için bir isimdir.⁴⁴

Âlimler âlem kelimesinin gelmiş geçmiş bütün insan türü anlamına geldiğini “...Allah, âlemlerin (gelmiş geçmiş bütün insan türü) ‘sinelerinde olanı en iyi bilen değil midir?’”⁴⁵ âyetine, bir “çağın insan toplulukları” manasına gelmesini ise “*Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi (bir zamanlar) cümle âleme üstün kıldığımı hatırlayın*”⁴⁶ meâlindeki âyetine dayandırmaktadırlar.

Ezherî⁴⁷ رَبِّ الْعَالَمِينَ اللَّهُ الْحَمْدُ ifadesini örnek vermek suretiyle kelimenin anlamı için İbn Abbas’ın (öl. 68/687-88) “cinlerin ve insanların rabbi”, Katâde’nin ise “bütün varlıkların rabbi” görüşlerini aktarmaktadır. Bu iki görüş arasından Ezherî, “*Âlemlere uyarıcı olsun diye kulu Muhammed’e Furkân’ı indiren, Allah, yüceler yücesidir*”⁴⁸ âyetine binaen Hz. Peygamber’in (sav) sadece cinlere ve insanlara uyarıcı olarak gönderildiğini belirterek İbn Abbas’ın görüşünü tercih etmektedir.⁴⁹ Ancak Katâde’nin (öl. 117/735) görüşü kanaatimizce çok daha kapsayıcı görünmektedir. Ezherî, adı geçen eserinde Vehb b. Munebbih’e (öl. 114/732) dayandırılan “Allah’ın on sekiz bin âlemi vardır. Dünya ise bunlardan birisidir.” sözünü nakletmekte, ayrıca العالمون kelimesinin “... O (Allah) her şeyin Rabbi ...,”⁵⁰

³⁷ Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘ayn*, 2/153.

³⁸ el-Furkân 25/1.

³⁹ Ebû’l-Hasan Mukâtil b. Süleyman b. el-Ezdî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah mahmûd Şahât (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâs, 1423), (1/36

⁴⁰ Kazvîni, *Mucmelu’l-luga*, 4/110.

⁴¹ Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Humâm es-Sanânî, *Tefsîru Abdurrezzâk* (Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-İlmiyye, 1419), 3/186.

⁴² Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdullah el-Askerî, *el-Furûku’l-lugavî*, thk. Muhammed İbrâhim Selîm (Kahire: Dâru’l-İlm ve’s-Sekâfe, tsz.), 275; Askerî-Cezâirî *Mu’cemu’l-furûki’l-lugaviyyeti’l-hâvî li kitâbi’l-Askerî ve’l-Cezâirî*, 347.

⁴³ Askerî, *el-Furûku’l-lugavî*, 275; Askerî-Cezâirî, *Mu’cemu’l-furûki’l-lugaviyyeti’l-hâvî li kitâbi’l-Askerî ve’l-Cezâirî*, 347.

⁴⁴ Askerî, *el-Furûku’l-lugavî*, 275; Askerî-Cezâirî, *Mu’cemu’l-furûki’l-lugaviyyeti’l-hâvî li kitâbi’l-Askerî ve’l-Cezâirî*, 347.

⁴⁵ el-Ankebût 29/10.

⁴⁶ el-Bakara 2/47.

⁴⁷ el-Fâtiha 1/1.

⁴⁸ el-Furkân 25/1.

⁴⁹ Ezherî, *Tehzîbu’l-luga*, 2/252-253.

⁵⁰ el-En’âm 6/164.

âyetine dayanarak âlem kelimesinin çoğulu, 'Allah'ın yarattığı her şey' manasına olduğunu söyleyen Zeccâc'ın⁵¹ (öl. 311/923) görüşüne de yer vermektedir.⁵² Zeccâc, âlem isminin kendi lafzında müfredinin olmadığını zira müfret kullanılsa da daima üzerinde uzlaşmaya varılmış çeşitli varlıkların birlikteliğine işaret ettiğini belirtmektedir.⁵³

2.3. Rabbu'l-âlemîn Terkibinin Manasına Müfessirlerin Yaklaşımı

Rabbu'l-âlemîn Kur'ân'ı Kerîm'de Allah isminin ilk aldığı sıfat/bedel olan isimdir.⁵⁴ Zeyd b. Ali (öl. 122/740), Fâtiha sûresinde bu terkibi "Muhakkak ki o (Kurân), gerçekten رَبِّ الْعَالَمِينَ manasında methetmek için ... رَبِّ الْعَالَمِينَ şeklinde nasb ile okumuştur.⁵⁵

Yahyâ b. Sellâm (öl. 200/815) tefsirinde hem Rabb hem de âlemîn lafzına Kur'ân âyetleriyle izah getirmektedir. Şuarâ sûresinde "Firavun şöyle dedi: 'Âlemlerin Rabbi nedir?'"⁵⁶ sorusuna Hz. Musa (a.s), "(Musa), işin gerçeğini düşünen kişiler iseniz O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunan şeylerin Rabbidir dedi"⁵⁷ şeklinde cevap verdi. Devamında Firavun etrafındakilere dönerek "... duymuyor musunuz?"⁵⁸ dedi. Daha sonra Hz. Musa, "O, sizin de Rabbinizdir. Daha önceki atalarınızın da Rabbidir,"⁵⁹ demek suretiyle karşılık verdi. Firavun, "Size gönderilen bu elçiniz mutlaka delidir, dedi."⁶⁰ şeklinde konuşmanın seviyesini düşürse de Hz. Mûsâ, "Şâyet aklınızı kullanıyorsanız, O, doğunun, batının ve ikisinin arasında bulunan şeylerin Rabbidir dedi"⁶¹ ifadesiyle karşılık verdiği görülmektedir. Yahyâ b. Sellâm oldukça tutarlı ve anlaşılabilir bir izah yapmıştır.⁶²

Tusteri (öl. 283/896) âlemlerin Rabbi ifadesini, 'yaratılmışların efendisi, onları besleyen, işlerini gözetken, var olmadan önce onları islah eden ve yöneten, yaptıkları ve tasarrufları, onları önceden bilmesinden ötürü olup, dilediği gibi ve dilediği zaman yaratması, dilediği gibi hüküm ve yasaklar koyması manasında' güzel bir izah yapmak suretiyle ifade etmektedir.⁶³

Mervezî (öl. 294/906) *Tefsîru'l-Kur'ân* adlı eserinde Fâtiha sûresinin ilk âyetinde Rabbu'l-âlemîn ifadesinde er-Rab lafzının terbiye etme, islahat ve sahip anlamına dikkat çekerek Allah'ın (c.c.) âlemlerin terbiye edeni ve sahibi olduğunu ifade etmiştir.⁶⁴

İbn Ebû Zemenîn (öl. 399/1008) *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz* adlı eserinde âlemîn ifadesini

⁵¹ Zeccâc, *Meânî'l-Kur'ân ve İrabuh*, 1/45.

⁵² Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 2/253.

⁵³ Zeccâc, *Meânî'l-Kur'ân ve İrabuh*, 1/45; Ezherî, *Tehzîbu'l-luga*, 2/253; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsiri Kitâbi'l-Azîz*, 1/68.

⁵⁴ Taberî, *Câmi'u'l-beyân un tevil âyi'l-Kurân*, 1/151.

⁵⁵ Zamahşerî, *el-Keşşâf*. 1/10.

⁵⁶ eş-Şuarâ 26/23.

⁵⁷ eş-Şuarâ 26/24.

⁵⁸ eş-Şuarâ 26/25.

⁵⁹ eş-Şuarâ 26/26.

⁶⁰ eş-Şuarâ 26/27.

⁶¹ eş-Şuarâ 26/28.

⁶² Yahyâ b. Sellâm b. Ebî Salebe, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, thk. Hind Şiblî (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004), 2/500.

⁶³ Ebû muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus et-Tusterî, *Tefsîru't-Tusterî*, thk. Muhammed Bâsil (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423), 23.

⁶⁴ Mansûr b. Muhammed b. Abdilcabbâr b. Ahmed el-Mervezî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Yâsir b. İbrâhim-Guneym b. Abbâs b. Guneym (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997), 1/36; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsiri Kitâbi'l-Azîz*, 1/67.

“mahlûkat” olarak anlamlandırmaktadır. Bu izaha göre mana, “*mahlûkatın terbiye edicisi/sahibi*” olmaktadır.⁶⁵

Sa'lebî (öl. 427/1035), *el-Keşf ve'l-beyân* adlı eserinde Rab kelimesini ‘*yaratan, efendi, malik olan ve iş gören*’, manalarıyla, âlemîn kelimesini ise ‘bütün yaratılanlar’ manasında tefsir ederek izah etmiştir.⁶⁶ Rabb lafzı “...*Beni efendinin yanında an ...*”⁶⁷ âyeti mucibince “efendi” anlamında kullanılmaktadır.⁶⁸

Sa'lebî'nin, *el-Keşf ve'l-beyân* adlı eserinde Ubey b. Kab'e (öl. 33/6549) dayandırdığı görüşe göre âlemûndan maksat, sayıları binlerle ifade edilen yerde ve gökte doğuda batıda bulunan meleklerdir.⁶⁹

Muhammed b. en-Nesefî (öl. 537/1142) *et-Teyisîr fi't-tefsîr*, adlı eserinde gök ve yer içinde zikredilen cennet, cehennem insan ve cin, peygamberler, nebîler, inananlar inanmayanlar, melekler, mukarrebûn melekleri, kuşlar, su hayvanları, çöl canavarları, yeryüzünün böcekleri ve diğer tüm yaratıklar topluluğunu içine alacak şekilde العالمين ifadesinin altında toplamıştır.⁷⁰

İbnu'l-Cevzî'nin (öl. 597/1201) *Zâdu'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr* adlı eserinde âlem kelimesi için İbn Abbas'a dayandırılan beş görüş verilmektedir.⁷¹

1. Bu görüşü Dehhâk'ın (öl. 105/723) İbn Abbâs'tan rivâyet ettiğini belirterek bütün yaratılmışlar, göklerde ve yerde olanlar, bunların içindekiler ve aralarındakiler’.
2. Ebû Sâlih'in (öl. 101/719) İbn Abbas'tan rivâyet ettiğini belirterek ‘yeryüzünde yaşayan her canlı’.
3. Mücahid (öl. 103/721) ve Mukâtil'in paylaştığı görüşte “cinler ve insanlar”.
4. İbn Kuteybe'nin (öl. 276/889) paylaştığı görüşte ise “insanlar, cinler ve melekler”.
5. Melekler.

2.4. Rabbu'l-âlemîn İfadesinin Bedel/Sıfat Olarak Kullanımı

Kur'ân'da Rabbu'l-âlemîn ifadesinin geçtiği on beş âyette⁷² “Allah” isminden hemen sonra fasılasız zikredildiği görülmektedir. Örneğin Rabbu'l-âlemîn lafzı, Fâtiha sûresi birinci âyetinde رَبِّ الْعَالَمِينَ görüldüğü üzere “Allah” isminden sonra fasılasız zikredilmektedir. Bu durumda Rabbu'l-âlemîn lafzı, “Allah” isminin müfret sıfatı⁷³ veya bedeli kabul edilmektedir. Sıfat kabul edildiğinde Türkçe meâli “*Hamd, Âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur*”⁷⁴ şeklinde olmaktadır. Bedel olduğu görüşüne varıldığında ise Türkçe meâli “*Hamd, Allah'a, âlemlerin Rabbine mahsustur.*” şeklinde olmaktadır. Bu durumda sıfat manası verilerek çevrilmesi daha uygun, kulağa çok daha hoş ve tanıdık gelmektedir.

⁶⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. İsâ el-Murrî el-Kurtubî İbn Ebû Zemenîn, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîz*, thk. Ebû Abdillâh Huseyin b. Ukkâşe-Muhammed b. Mustafa el-Kenz (Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002), 1/118.

⁶⁶ Ebû İshâk Ahmed b. İbrâhim es-Salebî, *el-Keşfu ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, (Cidde: Dâru't-Tefsîr, 2015), 2/383.

⁶⁷ Yûsuf 12/42.

⁶⁸ Salebî, *el-Keşfu ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/383.

⁶⁹ Salebî, *el-Keşfu ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, 2/383.

⁷⁰ Necmuddîn Umer b. Muhammed b. en-Nesefî, *et-Teyisîr fi't-tefsîr*, thk. Mâhir Edib Habbûş -vd. (İstanbul: Dâru'l-Lubâb, 2019), 1/76-77.

⁷¹ İbnu'l-Cevzî, *Zâdu'l-mesîr fi ilmi't-tefsîr*, 1/19.

⁷² el-Fâtiha 1/1; el-Mâide 5/28; el-En'âm 6/45, 162; el-A'râf 7/54; Yûnus 10/10; en-Neml 27/8, 44; el-Kasas 28/30; es-Sâffât 37/182; ez-Zümer 39/75; Gâfir 40/64, 65; el-Haşr 59/16; et-Tekvîr 81/29

⁷³ Ahfaş, *Meânî'l-Kur'ân*, 1/13.

⁷⁴ el-Fâtiha 1/2.

Ancak, Rabbu'l-âlemîn lafzı, اِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ اَسْلِمْ قَالَ اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ âyetinde görüldüğü üzere önünde "Allah" ismi olmaksızın kullanıldığı zaman ve yukarıda yapılan izahlar göz önünde bulundurulduğunda üç şekilde Türkçe meâlinin verilebileceği kanaatine varmaktayız:

Birincisi: Rabbu'l-âlemîn ifadesinin normal kullanım ile: "Rabbi ona: "Teslim ol" dediği zaman, "âlemlerin Rabbine teslim oldum" demişti"⁷⁵

İkincisi: Rabbu'l-âlemîn ifadesinin sıfat kullanımı ile: "Rabbi ona: "Teslim ol" dediği zaman, âlemlerin Rabbi (Allah'a)'ne teslim oldum" demişti"

Üçüncüsü: Rabbu'l-âlemîn ifadesinin bedel kullanımı ile: "Rabbi ona: "Teslim ol" dediği zaman, "(Allah'a), âlemlerin Rabbine teslim oldum" demişti" Bir bakıma sıfat olan kelime mahzûf olan mevzu-fun yerine kullanılmış olmaktadır.

Çalışmamızın ana temasını oluşturan "muhteva muhatap" kurgusu, Rabbu'l-âlemîn terkibinin cüzlerini oluşturan her iki isim hem lügat hem de terim anlamı olarak oldukça önemlidir. Terkip özelliği kazandıktan sonra bu isimlerin önemi çok daha fazla artırması sebebiyle üzerinde biraz fazla durulması söz konusudur. Ancak, Rabbu'l-âlemîn terkibinin geçtiği âyetlerde içerik ve amaca karşılık gelen "muhteva muhatap" kurgusu çerçevesinde yapılan tespitlerimiz, alt başlıklarda zikredildiğinde görüleceği üzere fazla söz söyleme imkânı bırakmamaktadır. Dolayısıyla başlıklar altında zikredilen âyetler için yapılacak olan açıklamalar başlığın doğruluğunun sağlaması olarak kalmaktadır.

3. Rabbu'l-âlemîn İfadesinin Geçtiği Âyetlerde Muhteva Muhatap Kurgusu

Bu ana başlık altında Rabbu'l-âlemîn ifadesinin geçtiği âyetlerde muhtevanın muhatapları ve verilmek istenilen asıl mesajın tespiti hedeflenmektedir. Zira ifadenin geçtiği âyetlerin zaman, mekân ve muhatap örgüsü daha önce yapılmış olan lafız-mana kurgusu ile farklı neticeler alınmasına imkân vermektedir. Bu tespitler alt başlıklar altında ele alınmaktadır. Âyetler başlıklar altında zikredilirken Kur'ân-ı Kerim'de geçtiği sıraya uygun zikredileceği için anlatımda âyetler arasında kompozisyon uyumu görülmemektedir.

3.1. Varoluşumuz ve Hamdı Allah'a Tahsis Etme

Rabbu'l-âlemîn ifadesinin geçtiği âyetlerden kanaatimizce bu başlık altında ele alınması uygun görülenler şu üç âyettir:

1. "Hamd, Âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."⁷⁶ Mutlak övgünün, Allah'a ait olduğunun âlemlere bildirilmektedir.

2. "De ki: Hiç şüphesiz namazım, kurbanım, hayatım ve ölümüm hepsi âlemlerin Rabbi Allah içindir."⁷⁷ Bu âyet kişinin namazını, ibadetlerini ve varoluşunu Allah'a (c.c.) adamak suretiyle tam teslimiyetini göstermektedir. Burada adanmışlık ve teslimiyet muhteva olarak görülürken Allah (c.c.) bu teslimiyet ifadesinin muhatabıdır.

3. "Hamd, göklerin Rabbi, yeryüzünün Rabbi bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur."⁷⁸ Bu başlıkta zikredilen âyetlerde muhteva; hamd, teşekkür etme, övme, yüceltme yapılan ibadetlerin ve yaşama gerekçesinin, anlamlı kılacak tasarrufları sebebiyle her daim diri olan âlemlerin Rabbi Allah'a (c.c.) tam

⁷⁵ el-Bakara 2/131.

⁷⁶ el-Fâtiha 1/2.

⁷⁷ el-En'âm 5/162.

⁷⁸ el-Câsiye 45/36.

bir teslimiyetle tahsisidir.⁷⁹ Bu âyetlerin muhatabı; önce hamdı öğretip daha sonra ayırt etmek ve sınamak için tilavetini dayandırdığı,⁸⁰ nimetleri için şükretmesi ve şirk koşmadan yönelmesi gereken Allah'ın bütün kullarıdır.⁸¹

3.2. Rabbu'l-âlemîn'in Yaratıcı, Dönüştürücü, Rızıklandırıcı ve Mabûd Olması

Bu başlık altında zikredilen dört âyette Allah'ın (c.c.) zâtının göstergesi olan fiillerin muazzam tezahürleri görülmektedir.

1. *"Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra Arş'a istiva eden, geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. İyi biliniz ki, yaratmak ve emretmek O'nun zâtına mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah ne yücedir!"*⁸² Âyette Allah (c.c.) gökleri ve yeri yaratmasından, Arş'ın üzerine istiva etmesinden, geceden, gündüzden ve gök cisimlerinden bahsederek muhatap aldığı insanlara gücünü ve kudretini göstermektedir.

2. *"Yeri sizin için yerleşim alanı, göğü de bir bina kılan, size şekil verip de şeklinizi güzel yapan ve sizi temiz besinlerle rızıklandıran Allah'tır. İşte Allah, sizin Rabbinizdir. Âlemlerin Rabbi Allah, yücelerden yücedir."*⁸³ Âlemlerin Rabbi Allah (c.c.), muhatap aldığı insanlara yeryüzünü kendileri için yerleşme mekânı, göğü de bina kıldığını, onlara biçim verip biçimlerini güzel yaptığından bahsederek yaratıcı ve dönüştürücü yönünü vurgulamaktadır. Daha sonra onlara yegâne Rezzak olduğunu bildirerek şanının yüceliğine dikkat çekmektedir.

3. *"Zulmeden milletin kökü böylece kesildi. Hamd, Âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."*⁸⁴ Muhatabının insanlar olduğu bu âyette Allah (c.c.) Âlemlerin Rabbi bu isminin gerekli kıldığı fiillerinden olarak inananlara yeryüzünde korkudan emin olarak iman edip ibadet etmelerine zemin hazırlamak amacıyla zalim kavmi ortadan kaldırmasından ve mutlak övgüye layık olmasından bahsetmektedir.

4. *"Oraya geldiğinde şöyle nida edildi: Ateşin bulunduğu yerdeki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır! Âlemlerin Rabbi olan Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir!"*⁸⁵ Rabbu'l-âlemîn lafzının geçtiği bu âyetlerde yaratılışın bütün manalarını takdir etmek, hak etmek, Sâni' kategorisine girmek ve kendisine muhtaç olanların ihtiyacını gidermek, ibadeti ilham etmek, tevazu ve teslimiyeti gerektiren her şeyin Allah'ın (c.c.) olduğunu beyan etmek vardır. Bu âyetlerin meâllerinden de anlaşılacağı üzere altında sınıflandırmasını yaptığımız başlık kapsamında Rabbu'l-âlemîn'e ait olan fiiller ve sıfatlar ihtiva etmektedir. Bu âyetlerdeki muhataplar ise iman edip gereği gibi fiil ve davranışlarda bulunmakla mükellef bütün kullarıdır.

3.3. Allah'a Teslim Olma, Yasaklarından Kaçınma

Yaratılışın gayesi ve insanın yeryüzünde kendisi ve başkalarıyla birlikte yaşarken uymakla mükellef olduğu makama teslimiyeti ile ilgili âyetler aynı zamanda birtakım kaçınılması gereken yasaklara da şamildir. Bu âyetler şunlardır:

1. *"Rabbi O'na: "Teslim ol" buyurduğunda, "Âlemlerin Rabbine teslim oldum" demişti."*⁸⁶ Allah Teâlâ'nın marifet ve teslimiyete götüreceği deliller üzerinde düşünmeyi aklına ilham ettiği Hz. İbrâhim,

⁷⁹ Zeccâc, *Meânî'l-Kur'ân ve İrabuh*, 1/45.

⁸⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân an tevîl âyi'l-Kurân* 1/139.

⁸¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân an tevîl âyi'l-Kurân* 1/135-139; Muhammed b. Muhammed Mahmûd Ebû Mansûr el-Mâturîdî, *Tevîlâtü'l-Kur'ân*, Mecdî Bâsilûm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), 1/356

⁸² el-A'râf 7/54.

⁸³ Gâfir 40/64.

⁸⁴ el-En'âm 5/45.

⁸⁵ en-Neml 27/8.

⁸⁶ el-Bakara 2/131.

O'nun yeryüzünde uyması gereken kurallarına 'Âlemlerin Rabbine' boyun eğdim demek suretiyle razı olmaktadır.

2. "De ki: Allah'ı bırakıp da bize ne faydaları dokunan ne zararları erişen şeylere mi ibadet edelim ve Allah bizi doğru yola ilettikten sonra hani şeytanların şaşırtıp sersem bir halde yeryüzünde bıraktıkları adam gibi, tekrar gerisin geriye mi dönelim. Oysa arkadaşları, bize gel diye onu doğru yola çağırıp durmaktadırlar. De ki: Şüphesiz Allah'ın gösterdiği yol, doğru yolun tâ kendisidir. Bize, âlemlerin Rabbine teslim olmamız emredildi."⁸⁷

3. "Âlemlerin Rabbine iman ettik" dediler."⁸⁸

4. "Çünkü biz sizi âlemlerin Rabbi ile denk tutuyorduk."⁸⁹ Bu âyetlerde görüldüğü üzere Rabbu'l-âlemîn sıfatı gereği Allah (c.c.), muhatap aldığı bizlere, fayda veya zarar veremeyecek olan şeylere tapmamayı, doğru yola ilettikten sonra şeytanların saptırmasına karşı uyanık olmayı ve sadece ona teslim olmamızı emretmektedir.

5. "Ona: Köşke gir! denildi. Melike onu görünce derin bir su zannetti ve eteğini yukarı çekti. Süleyman: Bu, billur döşenmiş düz bir zemindir, dedi. Melike dedi ki: Rabbim! Ben gerçekten kendime yazık etmişim. Süleyman'la beraber âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum."⁹⁰

6. "O halde âlemlerin Rabbi hakkındaki görüşünüz nedir?"⁹¹

7. "(Resulüm)! De ki: Rabbimden bana apaçık deliller gelince, Allah'ı bırakıp sizin o taptıklarınıza kulluk etmem bana yasaklandı ve âlemlerin Rabbine teslim olmam bana emredildi."⁹²

8. "O daima diridir; O'ndan başka hiçbir tanrı yoktur. O halde dinde ihlaslı ve samimi kişiler olarak O'na dua edin. Her türlü övgü âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur."⁹³

9. "De ki: Gerçekten siz, yeri iki günde yaratanı inkâr ederek O'na mı ortaklar koşuyorsunuz? Odur, âlemlerin Rabbi."⁹⁴

Bu başlık altında Kur'ân âyetlerindeki sırasına göre önce Hz. İbrâhim (as), daha sonra sırasıyla Hz. Peygamber, Hz. Musa'ya (as) inanan sihirbazlar ve Sabâ Melikesi'nin Allah'a (c.c.) teslimiyetleri ile ilgili gerek kendi gerekse muktebes ifadelerin zikredildiği âyetler yer almaktadır. Âyetlerin muhtevası Allah'ın emirlerine teslimiyet ile alakalı olup, muhatabı ise bütün olarak değerlendirildiğinde kulların tamamıdır. Ancak, her bir âyetin içeriğine bakılarak değerlendirme yapıldığında bu âyetlerde geçen ifadelerde Allah'a, (c.c.) Mekkeli müşriklere, Firavun'a ve Hz. Süleyman'a tevcih edilmiş ifadeler şeklinde olduğu anlaşılmaktadır.

3.4. Rabbu'l-Âlemîn Sıfatının Gereği Elçi Gönderilmesi

Bu başlık altında zikredilen âyetlerden da anlaşılacağı üzere Allah Teâlâ âlemlerin Rabbi sıfatıyla kullarına rahmet olarak kendi kurallarına uyulması için elçiler göndermektedir. Bu elçilerin görevleri esnasında kavminin karşı koymalarına ve inanmamalarına karşı ağızlarından dökülen ifadelerin âyetlerde yer aldığı görülmektedir.

⁸⁷ el-En'âm 6/71.

⁸⁸ el-A'raf 7/121; eş-Şuarâ 26/47.

⁸⁹ eş-Şuarâ 26/98.

⁹⁰ en-Neml 27/44.

⁹¹ es-Sâffât 37/87.

⁹² Gâfir 40/66.

⁹³ Gâfir 40/65.

⁹⁴ Fussilet 41/9.

1. "Dedi ki: "Ey kavimim! Bende doğru yoldan sapma durumu yoktur; fakat ben, âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir elçiyim."⁹⁵

2. "Dedi ki "Ey kavimim! Ben akılsız değilim; fakat ben âlemlerin Rabbinin gönderdiği bir elçiyim."⁹⁶

3. "Musa dedi ki: "Ey Firavun! Ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim."⁹⁷

4. "Haydi Firavun'a gidip deyin ki: Gerçekten biz, Âlemlerin Rabbi'nin elçisiyiz;"⁹⁸

5. "Firavun şöyle dedi: Âlemlerin Rabbi dediğin de nedir?"⁹⁹

6. "İyi bilin ki onlar benim düşmanımdır; ancak âlemlerin Rabbi (benim dostumdur);"¹⁰⁰

7. "Oraya gelince, o mübarek yerdeki vadinin sağ kıyısından, (oradaki) ağaç tarafından kendisine şöyle seslenildi: Ey Musa! Bil ki ben, bütün âlemlerin Rabbi olan Allah'ım."¹⁰¹

8. "Andolsun biz Musa'yı âyetlerimizle Firavun'a ve onun ileri gelen adamlarına göndermiştik de Musa: Ben âlemlerin Rabbinin elçisiyim, demişti."¹⁰²

Bu âyetlerden de anlaşılacağı üzere muhteva, Rabbu'l-âlemîn Allah'ın (cc) emrine uyma, muhatap ise resulleri ve resullerin kavmidir.

3.5. Kur'ân'ın Kaynağının Rabbu'l-Âlemîn Olması

Hiç kuşkusuz ki insanların yeryüzündeki hayatlarının Allah'ın (c.c.) rızasına uygun olması için onun emir ve yasaklarına doğruluğunda kuşku duyulmayacak bir şekilde ulaşması gerekmektedir.

1. "Bu Kurân, Allah'tan başkası tarafından uydurulmuş olan bir şey değildir. Lakin kendinden önce indirileni doğrulayan ve o Kitab'ı açıklayanıdır. Onda şüphe yoktur, O, Âlemlerin Rabbindendir."¹⁰³

2. "Muhakkak ki o (Kurân), gerçekten de âlemlerin Rabbinin indirmesidir."¹⁰⁴

3. " Bu Kitab'ın, indirilmesinin âlemlerin Rabbinden olduğunda asla şüphe yoktur."¹⁰⁵

4. "(Kur'ân), âlemlerin Rabbi tarafından indirilmedi."¹⁰⁶

Bu âyetlerde muhteva, Kur'ân'ın öncekilerini tasdik etmesi, Allah (c.c.) tarafından gönderilmesinde kuşku bulunmaması ve onları doğrulamasıdır. Âyetlerin muhatabı ise öncelikle Mekkeli müşrikler, daha sonra kıyamete kadar gelecek bütün insanlardır.

3.6. Rabbu'l-Âlemîn'in Elçilerine Mutlak Lütuf/Kerem/İhsan Sahibi Olması

Rabbu'l-âlemîn ifadesinin geçtiği bu başlık altında zikredilebilecek bir âyet bulunmaktadır:

1. "Sizden buna karşılık hiçbir ücret talep etmiyorum. Benim ücretimi verecek olan, ancak âlemlerin Rabbi-dir."¹⁰⁷ Bu âyette insanları Allah'a (c.c.) davetle görevlendirilen resullerin bu görevlerini şahsi menfaat

⁹⁵ el-A'raf 7/61.

⁹⁶ el-A'râf 7/67.

⁹⁷ el-A'râf 7/104.

⁹⁸ eş-Şuarâ 26/16.

⁹⁹ eş-Şuarâ 26/23.

¹⁰⁰ eş-Şuarâ 26/77.

¹⁰¹ el-Kasas 28/30.

¹⁰² ez-Zuhruf 43/46.

¹⁰³ Yûnus 10/37.

¹⁰⁴ eş-Şuarâ 26/192.

¹⁰⁵ es-Secde 32/2.

¹⁰⁶ el- Vâkıa 56/80; el-Hâkka 69/43.

¹⁰⁷ eş-Şuarâ 26/109.

ve kazanç sağlamak için yapmadıkları, bilakis Rabbu'l-âlemîn olan Allah'ın (c.c.) bu gayretinin karşılığını vereceğini söylemek suretiyle onların muhtemel bu görüşlerini boşa çıkardığı görülmektedir. Ancak, resullerin ağzından dökülen bu âyetteki ifadelerin lafzı ve manası değişmeksizin, söyleyen ve söyleneni farklı olmak kaydıyla, Şuarâ sûresinde beş defa¹⁰⁸ zikredilmiştir. Bu tekrarlar da tek fark başlarında atf vâv'ı (و) olup olmamasıdır.

3.7. Rabbu'l-Âlemîn Yegâne Korkulan ve Sığınanıdır

Başlıkta görüldüğü üzere Rabbu'l-âlemîn iki zıt mefhumu içermektedir. Yani korkulan varlıktan uzaklaşılır ve ona yaklaşılmaz. Oysa aşağıda zikredilen âyetlerden Rabbu'l-âlemîn olan Allah'ın (c.c.) azabından ancak ona sığınarak kurtuluşa erileceği gösterilmektedir.

1. *"Şâyet beni öldürmek üzere elini bana uzatırsan, ben sana (öldürmek için) elimi uzatan olmam. Çünkü ben, âlemlerin Rabbi Allah'tan korkarım."*¹⁰⁹ Kur'ân'da anlatılan kıssa içinde geçen bu âyette Kâbil'den daha güçlü olduğu halde Hâbil, kardeşini öldürme düşüncesinden Allah korkusundan Allah'a (c.c.) sığınarak kurtulmuştur.

2. *"Onların durumu tıpkı insana "İnkâr et!", o inkâr edince de ben senden uzağım, çünkü ben âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım diyen şeytanın durumu gibidir."*¹¹⁰

Yardım vaadinde bulunarak Yahudileri savaşa teşvik eden, sonra da verdiği sözde durmayarak onları yüzüstü bırakan münafıkların durumu ile insanı doğru yoldan çıkardıktan sonra Bedir'de melekleri gördükten sonra *"Ben sizden berîyim; sizin görmediklerinizi görüyorum... Ben Allah'tan korkarım!"*¹¹¹ demek suretiyle uzaklaşan "şeytan'ın da Rabbu'l-âlemîn'in korkulması gereken zat olduğunun itirafı gibidir. Muhatap Allah'tan (c.c.) korkup ona teslim olması istenilen insanlardır.

3.8. Rabbu'l-Âlemîn'in İrade Önceliği

1. *"(Siz ise hâlihazırda) dilemiyorsunuz, ancak, âlemlerin Rabbi olan Allah'ın dilemesi başka."*¹¹² Burada öncelikle مَا تَشَاءُونَ ifadesinin nefy-i istikbal "dilemezsiniz" değil "dilemiyorsunuz" şeklinde nefy-i hâl olması durumuna dikkat edilmelidir; yani anlamı "Siz Mekke müşrikler konumunuz, korkularınız beklentileriniz gücünüze güvenmenizden dolayı şimdilik hiçbiriniz Kur'ân-ı Kerim'den öğüt almak niyetinde değilsiniz, onun için "Dilemiyorsunuz!" demektir. Ama az sonrası ve ileride neler olacağını hiç kimse bilmemektedir. Âlemlerin ve insan iradesini etkileyen her tür unsur ve saikin Rabbi olan Allah her an başka bir şey dilemektedir. Cümlenin devamındaki *"Ancak, âlemlerin Rabbi olan Allah dilerse başka"* ifadesi ile *"Bununla beraber, öğüt almıyorlar ancak Allah'ın dilemesi başka"*¹¹³ ve *"Sizler hâlihazırda dilemiyorsunuz ancak Allah'ın dilemesi başka, şüphesiz Allah her şeyi bilendir, hikmet sahibidir"*¹¹⁴ âyetlerindeki ifade yapısı, Allah'ın şimdi ve gelecekte farklı başka bir şey dileyebileceğinin ihtimal dâhilinde olduğunu göstermektedir. Bu ifadelerin muhatabı olan hemen bütün müşrikler şartlar değiştiği için daha sonra gerçekten de iman etmişlerdir.

¹⁰⁸ eş-Şuarâ 26/109, 127, 145,164, 180.

¹⁰⁹ el-Mâide 5/28.

¹¹⁰ el-Haşr 59/16.

¹¹¹ El-Enfâl 8/48.

¹¹² et-Tekvîr 81/29.

¹¹³ el-Muddessir 74/56.

¹¹⁴ el-İnsân 76/30.

3.9. Rabbu'l-Âlemîn'in Sıfatı Kıyametten Sonra da Kullanılmaktadır

Rabbu'l-âlemîn isminin gönderilmiş bütün peygamberler ve inananları tarafından yukarıda zikredilen manalarda kullanıldığı hususunda herhangi bir görüş farklılığı bulunmamaktadır. Ancak Allah'ın (c.c.) kıyamet sonrası yaratacağı yeni âlemlerin de yegâne Rabbi olacağına delili, gelecekte vuku bulacak olan ifadelerin bize aktarıldığı şu âyetlerden anlaşılmaktadır.

1. *"Onların oradaki (cennetteki) duası: "Allah'ım! Seni eksik sıfatlardan tenzih ederiz!" (sözleridir). Orada karşılaştıklarında birbirlerine söyledikleri ise "selam" dır. Hamd, âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur ifadesi onların dualarının sonudur."*¹¹⁵

2. *"Melekleri görürsün ki, Rablerine hamd ile tesbih ederek Arş'ın etrafını kuşatmışlardır. Artık aralarında adaletle hükmolunmuş ve "âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun" denilmiştir"*.¹¹⁶

3. *"İnsanların âlemlerin Rabbine (huzurunda) divan duracakları (o) gün"*.¹¹⁷

Rabbu'l-âlemîn'in ismi olarak az önce zikredilen âyetler mucibince Kıyametten sonra yaratılacak yeni âlemlerin ve varlıkların da yegâne Rabbi olarak yine Allah (c.c.) için kullanılacağını göstermektedir. Bu bize Allah'ın (c.c.) isim ve sıfatlarının ezeli ve ebedi olduğunu göstermektedir. Geçen ilk âyette iktibas edilen ifadelerde kıyametten sonra geçecek bir zaman diliminde cennet ehlinin ve arşa komşu olan meleklerin konuşmaları arasında Rabbu'l-âlemîn isminin kullanılması bu tespitimizi desteklemektedir.

Sonuç

Kur'ân-ı Kerimde kırk iki âyette zikredilen "Rabbu'l-âlemîn" ifadesinin lafız-mana ve muhteva-muhatap ilişkisini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada Rab kelimesinin Kur'ân'ı Kerîm'de 962 yerde doğrudan Allah'a (c.c.), dört âyette beş defa Mısır melikine son olarak bir âyette Hz. Mûsâ zamanındaki Firavun'un kendisi hakkında kullandığı tespit edilmiştir.

İzafet tamlaması şeklinde olan bu ifadenin her iki cüzünün sırasıyla lügat ve ıstılah kullanımları ele alınmıştır. Sözlükte efendi/sahip anlamına Rab isminin tamlayan olarak insanlar için kullanılsa da izafetiz olarak sadece Allah Azze ve Celle için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Rab ismi muzaf olduğu zaman muzâfun ileyhın oranlanabilir, dönüştürülebilir veya yetiştirilebilir özellikte olmasının, onun için herhangi sınırlanması söz konusu olmayan "Kâdir" isminden ayıran en önemli farklılık olduğu anlaşılmaktadır.

Kur'ân'ı Kerîm'de Allah (c.c.) lafzından sonra onun için en çok kullanılan isim olan Rab kelimesinin anlamı içerisinde saklanan şefkat, merhamet ve rubûbiyyet faktörlerinin evrendeki bütün şuurlu varlıkları kuşattığı anlaşılmaktadır. Öyle ki, Allah lafzı, bir bakıma onun zâtî ulûhiyetini, rab ismi ise O'nun mahlûkat âlemîne yönelik fiilî tecellilerini yansıtmaktadır.

Daha çok sıfat olarak kullanılan, bir şeyi aşama aşama inşa ederek geliştiren manasındaki rab isminin tamamı Allah Teâlâ için *"terbiye eden, idare eden, mâlik, seyyid, ıslah edip geliştiren, gözetip koruyan, mabut, nimet veren"* gibi anlamlara geldiği görülmüştür.

Rab isminin, Allah'ın (c.c.) başta Rahmân, Rahîm, Rezzâk, Gafûr, Vedûd ve Mâlikü'l-mülk olmak üzere sıfatlarından birçoğu ile alakasının bulunduğu tespit edilmiştir.

¹¹⁵ Yûnus 10/10.

¹¹⁶ ez-Zumer 39/75.

¹¹⁷ el-Mutaffifîn 83/6.

Âlem kelimesi Kur'ân'ı Kerîm'de, özelde insanlar topluluğunu genelde kâinatı ifade etmek amacıyla yetmiş üç defa zikredildiği, cehaletin zıttı olan عَلِمَ يَعْلَمُ عَلِمًا şeklinde dördüncü babdan veya عَلِمْتُ شَفَقَتَهُ “dudağımı yardım (belli olması için)” anlamında geldiği görülmektedir.

Bazı âlimlere göre herhangi bir zaman dilimi içinde yaşayan insanların, âlem olduğu ve benzetme yolu ile insana “küçük âlem” (العالم الصغير) denildiği tespit edilmektedir.

Müfessirlerin, âlem kelimesinin gelmiş geçmiş bütün insanlar anlamına geldiğini “...Allah, herkesin kalbindekileri en iyi bilen değil midir?” âyetinden, bir çağın insan toplulukları manasına gelmesini ise “Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve sizi (bir zamanlar) âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın” âyetinden çıkardıkları anlaşılmaktadır.

Rabbu'l-âlemîn ifadesinin geçtiği on beş âyette “Allah” isminden hemen sonra رَبِّ الْعَالَمِينَ örneğinde görüldüğü gibi müfret sıfat veya bedel olarak üzere fasılasız zikredildiği görülmektedir. Sıfat kabul edildiğinde Türkçe meâli kulağa çok daha hoş ve tanıdık gelen “Hamd, Âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur”, bedel kabul edilirse Türkçe meâli “Hamd, Allah'a, Âlemlerin Rabbine mahsustur.” şeklinde olmaktadır.

Rabbu'l-âlemîn ifadesinin geçtiği âyetler muhtevasına göre dokuz başlık altında sınıflandırılmış, çok fazla tefsire girmeden muhatabın durumu göz önünde tutularak izahat yapılmıştır.

Rabbu'l-âlemîn ifadesinin başka ilim dallarında yazılan eserlerdeki kullanımlarıyla daha kapsamlı ve karşılaştırmalı olarak incelenmesi, bu terimin özgün anlamını ortaya çıkaracaktır.

Kaynakça

- Ahfaş, Ebû'l-Hasan el-Mucâşî, *Me'ânî'l-Kur'ân*, thk. Hudâ Mahmûd Karâa. Kâhire: Mektebetu'l-Hancî, 1990.
- Askerî, Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdullah. *el-Ffurûku'l-lugavî*, thk. Muhammed İbrâhim Selîm. Kahire: Dâru'l-İlm ve's-Sekâfe, tsz.
- Askerî-Cezâîrî, Ebû Hilâl -Nuruddîn b. Nimetullah. *Mu'cemu'l-furûki'l-lugaviyyeti'l-hâvî li kitâbi'l-Askerî ve'l-Cezâîrî*, thk. Beytullah Bayat. Kum: Muessesetu'n-Neşri'l-İslâmî, 1412.
- Bolay, Süleyman Hayri “Âlem”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 2/357-360. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd. *eş-Şihâhu tâci'l-luga ve şihâhu'l-'Arabiyye*. Nşr. Ahmet Abdulgâfur AttarAttâr. Beyrut: Dâru'l-Melâyîn, 1987.
- Ebî Salebe, Yahyâ b. Sellâm. *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*. Thk. Hind Şiblî. Beyrut: Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2004.
- Ebû Zemenîn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. İsâ el-Murrî el-Kurtubî. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîz*, thk. Ebû Abdillâh Huseyin b. Ukkâşe-Muhammed b. Mustafa el-Kenz. Kahire: el-Fârûku'l-Hadîse, 2002.
- Ezdî, Ebû'l-Hasan Mukâtil b. Suleyman. *el-Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*, thk. Abdullah mahmûd Şahât. Beyrut: Dâru İhyâit-Turâs, 1423.
- Ezherî, Muhammed b. Ahmed el-Herevî. *Tehzîbu'l-luga*. Thk. Muhammed Avd Murîb. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Turâsî'l-Arabî, 2001.
- Ferâhidî, Halil b. Ahmed. *Kitâbu'l-'ayn*, thk. Mehdî Mahzûmî-İbrâhim es-Seâmârâî. Kahire: Mektebetu'l-Hilâl, tsz.

- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdirrahman. *el-Muḥarraru'l-vecîz fî tefsiri Kitâbi'l-'Azîz*, thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-İlmiyye, 1422.
- İbn Dureyd, Ebûbekir Muhammed b. Hasan. *Cemheretu'l-luga*. Thk. Remzî Munir Baalbekkî. Beyrut: Dâru'l-İlm, 1987.
- İbn Fâris, Ahmed b. Faris b. Zekeriyya. *Mucmelu'l-luga*. Thk. Zuheyr Abdulmuhsin Sultan. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1986. Kazvînî, Ahmed b. Faris b. Zekeriyya. *Mucmelu'l-luga*. Thk. Zuheyr Abdulmuhsin Sultan. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1986.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: y.y., tsz.
- İbn Sîde, Ebû'l-Hasan Ali. *Kitâbu'l-muḥkem ve'l-muḥîti'l-a'zam*. Thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000.
- İbn'ul-Cevzî, Cemaluddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *Zâdu'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, thk. Abdurrezzak el-Mehdî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, 1422.
- İbnu'l- Enbârî Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed b. Beşşâr Ebû Bekr. *ez-Zâhîr fî me'ânî kelimâti'n-nâs*, thk. Hâtem Sâlih ed-Dâmin. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1992.
- İsfehânî, Ebû'l-Kasım Huseyin b. Muhammed. er-Râgıb. *Tefsîru'r-Ragıb el-İsfehânî*, thk. Muhammed Abdulazîz Besyûnî. Tanta: Kulliyetu'l-Âdâb, 1999.
- Karagöz, Nahide. *Kurân-I Kerim'de Âlem Kavramı*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Karaosman, Muhammed. *Vahiy Sürecinde Alem Kelimesinin Semantik Tahlili*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed Mahmûd Ebû Mansûr. *et-Tevîlâtü'l-Kur'ân*, Mecdî Bâsilûm. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.
- Mervezî, Mansûr b. Muhammed b. Abdilcabbâr b. Ahmed. *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Yâsir b. İbrâhim-Guneym b. Abbâs b. Guneym. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997.
- Nesefî, Necmuddîn Umer b. Muhammed. *et-Teyisîr fî't-tefsîr*. Thk. Mâhir Edib Edîb Habbûş -vd. İstanbul: Dâru'l-Lubâb, 2019.
- Nîsâbûrî, Mahmûd b. Ebî'l-Hasen b. Huseyn. *Bâhiru'l-burhân fî maânî muşkilâti'l-Kurân*, thk. Suâd Bintu Sâlih. Mekke: Câmîatu Ummi'l-Kura, 1998.
- Nîsâbûrî, Mahmûd b. Ebî'l-Hasen b. Huseyn. *Îcâzu'l-Beyân an ma'ânî'l-Kur'ân*, thk. Hanif b. Hasan el-Kâsımî. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1415.
- Pak, Zekeriyya. ““Âlemîn” Kelimesinin Kurân'daki Anlamı Üzerine”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2009).1-24.
- Râzî, Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdilkâdir. *Muḥtaru's-Şihâh*. Beyrut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1999.
- Sâhib b. Abbâd, İbn Abbâd, Ebu'l-Kâsım İsmâil b. Abbâd b. el-Abbâs et-Tâlekânî. *el-Muḥît fî'l-luga*. thk. Muhammed Hasan âli Âl Yâsîn. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1994.
- Salebî, Ebû İshâk Ahmed b. İbrâhim. *el-Keşfu ve'l-Beyân an Tefsîru'l-Kur'ân*. Cidde: Dâru't-Tefsîr, 2015.
- San'ânî, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Humâm. *Tefsîru Abdurrezzâk*. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1419.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an tevîl 'âyi'l-Kurân*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. Mekke: Dâru't-Terbiyye ve't-Turâs, tsz.
- Topaloğlu, Bekir “Rab”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 34/372-373. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Tusterî, Ebû muhammed Muhammed Sehl b. Abdillâh b. Yûnus. *Tefsîru't-Tusterî*, thk. Muhammed Bâsil. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1423.

Yar, Erkan. "Kurân'da "Âlemîn" Sözcüğünün Toplumdilbilim Açısından Çözümlemesi", *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 8/2 (Kasım-2016) 584-602.

Zamahşeri, Ebü'l-Kâsım Muhmûd Mahmûd b. Umer b. Ahmed. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmidî't-tenzîl*. Thk. Mustafa Huseyn Ahmed. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1987.